

۲۰۴۸۳۱

اسلامی احکام

آثار حقوقی خود قاهره

در نظام حقوقی ایران و اسناد بین المللی

مؤلف :

حسین عظیمی اسفنجانی

جمهوری اسلامی ایران
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

سَنجَشِ انتشارات

سرشناسه	: عظیمی اسفنجانی، حسین، ۱۳۵۴-
عنوان و نام پدیدآور	: آثار حقوقی قوه قاهره در نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی / مولف حسین عظیمی اسفنجانی.
مشخصات نشر	: تهران: گروه آموزشی مدرس: سنجش و دانش، ۸۹۳۱.
مشخصات ظاهری	: ۱۲۵ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۳۱۶-۳۱۵-۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتاب، ص. ۱۲۲.
موضوع	: قوه قاهره - ایران
موضوع	: Vis major - اسناد
موضوع	: قوه قاهره (حقوق بین‌الملل)
موضوع	: (Vis major) international law
رده بندی کنگره	: ۴۴۸KMH
رده بندی دیویی	: ۵۵۰۲۵/۳۴۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۷۲۱۵۳۲

عنوان: آثار حقوقی قوه قاهره در نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی

مولف: حسین عظیمی اسفنجانی

ناشر: انتشارات سنجش و دانش

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸

صفحه آرای: مهتاب دوستی

طراح جلد: مهتاب دوستی

ناظر: نسرين خانی

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

«کلیه حقوق برای مؤلف محفوظ است»

بهاء: ۲۵۰۰۰۰ ریال

چاپ و نشر: تهران، ملارد، مارلیک، بلوار هفت تیر، مجتمع تجاری اداری امیر، آکادمی تخصصی دکتری، تلفن تماس: ۰۲۱-۶۵۱۴۰۰۲۷
فروشنده: تهران، خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، پلاک ۱۲۶، وب سایت: www.sanjesh.ir، پست الکترونیک: ketab.sanjesh@gmail.com

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
پیشینه	۵
جنبه نوآوری و جدید بودن	۷
سامانه‌های	۸
فصل اول	۹
کلیات و مفاهیم	۹
قوه قاهره	۱۰
تاریخچه قوه قاهره	۱۳
منابع استناد به قوه قاهره	۱۵
تعریف و ماهیت مفاهیم مرتبط با قوه قاهره	۲۰
تغییر اوضاع و احوال	۲۰
مفهوم قرارداد	۲۵
مفهوم فعل زیان‌دیده	۲۶
مفهوم صعوبت اجرای قرارداد	۲۹
مفهوم عسر و حرج	۳۲
مفهوم تعدر	۳۳
مفهوم تعدر اجراء تعهد ناشی از عقد	۳۴
مفهوم مسئولیت قراردادی	۳۶
مسئولیت غیرقراردادی	۳۷
مفهوم تقصیر	۳۷
تعریف تقصیر	۳۷
تغذی	۳۸
تفریط	۳۸
بی احتیاطی	۳۹
بی میلانی	۴۰

۴۲	عدم مهارت و عدم رعایت نظامات دولتی
۴۲	غفلت
۴۳	اهمال
۴۳	مسامحه
۴۳	مفهوم مسئولیت بدون تقصیر
۴۵	تفاوت نظریه تغییر اوضاع و احوال با فورس مازور
۴۶	بلایای طبیعی
۴۹	فصل دوم
۴۹	مبانی استناد، شرایط و اصول حاکم بر قوه قاهره در نظام حقوق داخلی و اسناد بین المللی
۵۰	مبانی قوه قاهره
۵۰	اصل عنایت
۵۱	اصل حاکمیت اراده
۵۳	اصل لزوم رعایت حسن نیت
۵۴	اصل لزوم رعایت عدالت معاوضی
۵۵	شرایط مستند به فورس مازور در جهت عدم اجرای تعهد در حقوق داخلی و بین المللی
۵۶	خارجی بودن حادثه
۵۹	غیر قابل اجتناب بودن حادثه
۶۱	غیر قابل پیش بینی بودن حادثه
۶۵	اصول قراردادهای تجاری بین المللی و قوه قاهره
۶۷	اصول اروپایی حقوق قراردادهای قوه قاهره
۶۸	کنوانسیون بین المللی کالا و قوه قاهره
۶۹	موارد و مصادیق قوه قاهره در حقوق داخلی و بین المللی
۶۹	انقلاب و شورش های مردمی
۷۵	وقوع جنگ
۷۶	حوادث طبیعی
۷۷	اعتصاب
۸۰	نا توانی متعهد به دلایل شخصی

۸۱	دخالت، شخص ثالث
۸۲	تحولات اجتماعی و ناآرامی‌ها
۸۵	ممنوعیت‌های قانونی و تصمیمات مقامات دولتی
۸۷	فصل سوم
۸۷	آثار و پیامدهای قوه قاهره در حقوق داخلی و اسناد بین‌المللی و رویکرد نوین نظام حقوقی ایران در آن
۸۸	آثار قوه قاهره در نظام حقوقی ایران
۸۸	تأثیر قوه قاهره بر قرارداد
۸۹	قوه قاهره دایمی
۸۹	الف: انفساخ
۹۵	ب: حق سلب
۹۷	قوه قاهره موقتی
۹۹	تأثیر قوه قاهره بر تعهد و مسئولیت طرفین
۱۰۱	سقوط تعهد
۱۰۴	معافیت از پرداخت خسارت
۱۰۹	قوه قاهره و رویکرد جدید نظام حقوقی ایران
۱۱۶	انقراض مازور در قراردادهای بازرگانی بین‌المللی
۱۱۷	اثر قوه قاهره و عسر و حرج بر اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی
۱۲۱	قانون متحدالشکل تجاری بین‌المللی وقوه قاهره
۱۲۲	منابع و مآخذ

اسناد بین المللی و جهانی و وضع قواعد ماهوی فراملی بیش از هر امری بیانگر نیاز شدید جامعه جهانی به قواعد همگون است و باعث می شود تا از مشکلات ناشی از مراجعه به نظام تعارض قوانین و داور یا قاضی رسیدگی کننده به دعوی به جای رسیدگی دوجمله ای مستقیماً مندرجات اسناد بین المللی را به مرحله اجرا گذارد. البته این به معنی انصراف کلی از مبانی و ارزشهای حقوق داخلی و کناره دادن سنت های قدیمی نیست. معاذیر موضوع این نوشتار قوه قاهره مانع در برابر اصل لزوم قراردادهای انجام تعهدات طرفین می باشد. فطرت عدالت جوی بشر همواره می داند است که تحمیل بارگران تعهدات ناخواسته و فوق طاقت بر فرزندان آدم با انصاف و حسن نیت سازگار و مطابق نیست و باید حوادث طبیعی و غیر طبیعی را در صورت وجود اوصاف و شرایط ویژه عذری برای عدم اجرای تعهد و استثنایی بر اصل انکار ناپذیر الزامی بودن اجرای قراردادهای بین حوادث که با درجات متفاوتی اجرای تعهد را به صورت موقت یا دائمی ناممکن می سازد یا صلاحاً معاذیر قراردادی خوانده می شوند مباحثی جدید و ناشناخته نیستند و پیشینه آنها را می توان در اعماق کهن ترین منابع و متون حقوقی مشاهده کرد. اندیشمندان علم حقوق تلاش وافر داشته اند تا این معاذیر را تحت عناوین و تعاریف مشخص دسته بندی و معرفی نمایند تا از یک سو با نادیده گرفتن آنها جفایی بر هموعان روا داشته نشود و از سوی دیگر با تفسیر موسع و یا تطبیق ناممکن است آنها بر هر حادثه ای. نظم عمومی جامعه متحمل زیان نشود و استثنائات اصل الزامی بودن اجرای تعهد بر خود آن فرونی نباید قوه قاهره در نظام حقوقی ایران تحت عنوان های عذرعام و عذر خاص و اسناد بین المللی تحت عنوان منابع و فعل متعهدانه مطرح و بررسی گردیده است و از این عنوان در حقوق فرانسه تحت عنوان فورس ماژور بحث گردیده. در نظام حقوقی ایران موضوع حاضر، جز در چند ماده پراکنده مجال طرح نیافته و حقوق دانان مانیز چندان بحث قابل اعتنائی

در این مورد نداشته اند لذا بررسی همه جانبه قوه قاهره و اثرات آن می تواند روشنگر پاره ای از موارد مهم قانونی باشد.

قوه قاهره که در فارسی به فورس ماژور یا قوه قهریه ترجمه شده اصطلاحی در حقوق فرانسه است که ظاهراً نخست در قانون مدنی فرانسه (کد ناپلئون) به کار رفته سپس در کشورهای دیگر، همین لفظ یا ترجمه آن معمول شده و در حقوق بین الملل نیز همین اصطلاح حتی در حقوق و کتابهای انگلیسی مورد استفاده قرار گرفته و رایج است.

قوه قاهره یا فورس ماژور به هر حادثه خارجی (خارج از حیطه قدرت متعهد) گویند که غیرقابل پیش بینی و غیرقابل اجتناب و مانع اجرای تعهد باشد. قاعده فورس ماژور نه فقط در حقوق داخلی بلکه در حقوق بین الملل عمومی در روابط دولت ها، به ویژه در باب مسئولیت بین المللی دولت نیز مطرح است. (عباسیان، ۱۳۹۳: ۱۰۱)

در حقوق فرانسه «قوه قاهره» دارای معنای عام و معنای خاص است. قوه قاهره به معنای عام عبارت است از هر حادثه خارجی (خارج از حیطه قدرت متعهد) غیرقابل پیش بینی و غیرقابل اجتناب که مانع اجرای تعهد باشد. قوه قاهره به این معنا شامل عمل شخص ثالث و عمل متعهدله که واجد دو صفت مذکور باشند نیز می شود. اما قوه قاهره به معنای خاص، حادثه ای است بی نام (یعنی غیر منتسب به شخص معین و صرفاً ناشی از نیروهای طبیعی)، غیرقابل پیش بینی و غیر قابل اجتناب.

بعضی از حقوقدانان فرانسوی بین فورس ماژور و حادثه غیر مترقب، فرق گذاشته و گفته اند که حادثه غیر مترقبه حادثه ای درونی یعنی وابسته به فعالیت متعهد یا بنگاه او است مانند آتش سوزی، عیب کالا، از خط خارج شدن راه آهن و اعتصاب در پاره ای موارد در حالی که فورس ماژور حادثه ای برونی است مانند سیل، توفان و غیره.

در فرهنگ اصطلاحات حقوقی که زیر نظر دو استاد معروف بنام های وینسنت و گولین تهیه شده در تعریف فورس ماژور چنین آمده است:

در حقوق مدنی به معنای عام، هر حادثه غیر قابل پیش بینی و غیر قابل اجتناب است که متعهد را از اجرای تعهد باز دارد. فورس ماژور موجب برائت است. فورس ماژور به معنای خاص در مقابل حادثه غیر مترقبه قرار می گیرد و عبارت از حادثه ای برونی است، به این معنا که حادثه باید کاملاً بیگانه با شخص متعهد باشد (نیروی طبیعی، عمل دولت، عمل شخص ثالث). (یزدانیان، ۱۳۷۷: ۸۸)

روسو استاد حقوق بین الملل عمومی در جلد اول کتاب حقوق بین الملل خود در این باب چنین می گوید: «فورس ماژور عبارت از یک مانع غیر قابل اجتناب ناشی از رویدادهای خارجی است که یا از اجرای تعهد و یا از رعایت یک قاعده حقوق بین الملل جلوگیری می کند. همه نظامهای حقوقی دامن، رفع مسئولیت شخصی را که بر اثر قوه قاهره، اجرای تعهدات قراردادی برای او مطلقاً غیر ممکن شده است، می پذیرند. در حقوق بین الملل، اثر فورس ماژور، معافیت دولت از مسئولیتی است که معمولاً به سبب عدم اجرای عهدنامه دامن گیر آن است.» (روسو، ۱۳۴۷: ۲۱۵)

چنانچه خواننده ثابت نماید که علت منحصر بر، دخالت قوه قاهره بوده است در این صورت به جهت انقضاء رابطه سببیت از مسئولیت معاف می گردد. بموجب تبصره ماده ۳۳۷ ق.م.ا «در صورتی که برخورد دو وسیله نقلیه خارج از اختیار راننده ها باشد مانند آن که در اثر ریزش کوه یا طوفان و دیگر عوامل قهری تصادم حاصل شود هیچ درنه ضمانتی در بین نیست». این قاعده در مواردی که قانون تضمین حفظ مالی را بر عهده کسی تحمیل کرده است اجراء نمی شود. چنانکه در مورد غصب، اگر مال مغضوب را قوه قاهره از بین ببرد همه کسانی که در تجاوز به مال دیگری دست داشتند، مسئول تلف عین و منافع مال هستند (ماده ۳۱۵ ق.م.ا) (کاتوزیان، ۱۳۸۲: ۴۹۱).

در حقوق برخی از کشورها و در خصوص بعضی از مصادیق مسئولیت محض وضع به گونه ای است که حتی اثبات قوه قاهره نیز مانع از مسئول شناختن خواننده نمی شود، بلکه او

علاوه بر آن باید ثابت نماید که کلیه موارد ایمنی و احتیاط را در موضوع رعایت کرده است. در حقوق آلمان مسئولیت دارندگان و متصدیان وسایل نقلیه زمینی از اینگونه است.

قوه قاهره فقط وقتی سبب معافیت خوانده از کل مسئولیت می شود که علت منحصر ضرر باشد اما وضع در همه حال از این قرار نیست. در کتب مسئولیت مدنی معمولاً این فرض مطرح می گردد که در آن قوه قاهره تنها یکی از اسباب ورود خسارت است و سپس در این فرض پرسیده می شود که آیا خوانده به نسبت دخالت قوه قاهره از مسئولیت معاف می شود یا آنکه اصلاً در این فرض، امکان چنین دفاعی منتفی است. «فرض کنیم سبب وقوع تصادفی سرعت انبجاس راننده و تگرگ ناگهانی و شدید تشخیص داده شود یا دلیل طغیان رودخانه ای ساختن سد یا خرابی و طوفان باشد آیا می توان به نسبت درجه تأثیر قوه قاهره از مسئولیت راننده و ... مدعیان دادگاههای فرانسه بر مبنای انصاف، بدین سؤال پاسخ مثبت داده اند و قوه قاهره را نسبت به یکم از اسباب ورود ضرر شمردند ولی این رویه اکنون تغییر کرده است. این نظر را باید تأکید کرد. قوه قاهره در صورتی در مسئولیت اثر دارد که برای مرتکب تقصیر، احتراز ناپذیر، مقاومت ناپذیر و غیر قابل پیش بینی باشد خواه مسئولیت منوط به اثبات تقصیر باشد یا مفروض و محض، و گرنه آنرا در زمره شرایط طبیعی شمرد» (کاتوزیان، ۱۳۸۲: ۹۲).

لذا بنظر می رسد هم در نظام حقوقی ایران و هم در نظام حقوق بین الملل قوه قاهره آثاری یکسان دارند در اکثریت نظام های حقوقی دنیا نیز این مسئله دارای آثار یکسان و آن هم رافع مسئولیت مدنی و کیفری می باشد. تفاوتی که در برخی از نظام ها قابل مشاهده است در رافع مسئولیت مدنی است برخی نظام ها قوه قاهره را رافع مسئولیت مدنی ندانسته و در برخی دیگر رافع مسئولیت مدنی است. در نظام حقوقی ایران طبق ماده ۳۳۷ قانون مدنی قوه قاهره رافع مسئولیت مدنی می باشد. در این مجموعه سعی شده با بررسی تطبیقی دو نظام حقوقی ایران و نظام حقوق بین الملل ابتدا قوه قاهره در برخی از کشورها که نظام حقوق بین الملل از آنها

بیشتر تبعیت می کند بررسی و در ادامه به اسناد حقوق بین الملل در این خصوص پرداخته می شود و با تبیین موارد فوق آنها را با نظام حقوقی ایران تطبیق داده می شود. مجموعه حاضر سعی کرده به مجهولاتی از جمله مبنای نظام حقوقی ایران در رافع مسئولیت بودن قوه قاهره چپ بوده و چه تفاوتی با نظام حقوق بین الملل در خصوص موضوع دارا می باشد پاسخ دهد.

پیشینه

۱- محسن اسماعیلی در کتابی با عنوان قوه قاهره که توسط انتشارات سروش به چاپ رسیده موضوع را مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده که در نظام حقوقی ایران قوه قاهره به تبعیت از نظام سابق حقوقی دنیا از جمله نظام حقوقی فرانسه رافع مسئولیت مدنی و کیفری دانسته شده است.

۲- محسن ایرانلو در سال ۱۳۸۶ با کتابی با عنوان شروط محدود کننده وساقط کننده مسئولیت در قراردادهای که توسط شرکت علمی انتشار به چاپ رسیده موارد ساقط کننده مسئولیت را مورد کنکاش قرارداده و یکی از این موارد را قوه قاهره یا همان فورس ماژور دانسته است و در این کتاب به این نتیجه رسیده که قوه قاهره هم رافع مسئولیت کیفری است و هم رافع مسئولیت حقوقی و مدنی.

۳- حسین قلی حسینی نژاد در سال ۱۳۷۷ در کتابی با عنوان مسئولیت مدنی که توسط انتشارات مجد به چاپ رسیده، مسئولیت مدنی را به صورت کلی مورد بحث و بررسی قرار داده و در آن به برخی از موارد محدود کننده وساقط کننده مسئولیت مدنی اشاره نموده که یکی از آنها را قوه قاهره دانسته است.

۴- مصطفی السان در سال ۱۳۸۷ در مقاله ای با عنوان نظریه مسئولیت مدنی دولت در قبال حوادث طبیعی که توسط پژوهش حقوق و سیاست در شماره ۱۰ خود به چاپ رسیده یکی از این موارد که موجبات بروز حوادث طبیعی می باشد همان قوه قاهره می باشد و در این مقاله به این نتیجه رسیده که حوادث طبیعی از موجبات رافع مسئولیت اشخاص می باشد.